

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ *

ἡμεῖς δ' ἐμοῦ ἀκούσεσθε πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

Πλά. Σωκρ. Ἀπολ. 17.

A'.

ΦΑΝΑΤΙΚΟΣ

I.

Ἡ ἀρχαία Ἥρα.

Ἄν καὶ μᾶς χάρισε τώρα τελεφαῖα ὁ Πάλλης τὸν Ὀμηρο, καὶ μάλιστα μᾶς τὸν ξαναγέννησε, ὡστόσο ἐγὼ πού παιδί ἀκόμα, ὅταν εἴμουνε στὸ σχολεῖο, ἄμα εἶχα τίποτα κημηούς, ὅσο παιδιατικὸς κι ἂν τοὺς στοχαστῆτε, ἄξαφνα, ἐπαιρνα τὸ Βεργίλιο, τὸν ἀνοίγα, σὲ ὅτι σελίδα λάχαινε, διάβαζα καὶ συχνὰ παρηγοριόμουνε, οὔτε σήμερα νὰ τὸν ξεχάσω δὲν μπορῶ, κ' ἔνας στίχος του, ἀπὸ τὴν ὥρα πού βάλθηκα νὰ γράψω ἀφτῆ μου ἐδῶ τῆ μελέτη, δὲ μοῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ νοῦ — «*K o m m t mir nicht aus dem Sinn*» — ὁ στίχος ἐκεῖνος ὅπου ὁ ποιητής, μὲ τόση δύναμη, μὲ τόση χάρη, μὲ λέξεις τόσο διαλεγτές, τόσο ψιλές στὸ νόημα καὶ συνάμα τόσο βαθιοσκόλιστες, μᾶς λέει τὰ παράπονα τῆς Ἥρας, μᾶς ψυχολογᾷ τὸ θυμὸ καὶ τὴν καρδιά της.

*manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretae que iniuria formae.*

(Αἴν. Α', 26—27).

Δὲν τὴ βλέπετε, σὰς παρακαλῶ, τὴν Ἥρα, δὲ βλέπετε μέσα μέσα στὴν ψυχὴ της, μὲ τί τρόπο, ἤσυχα κι ἀποφασισμένα, βάζει τὴν πίκρα της κατὰ μέρος, σὺ τὴν παρημεριάζει, σὺ τὴν κρύβει πουθενὰ στὸ στήθος της, σὲ μιὰ γωνιά: Τὸ πείσμα της, ἐκεῖνη τῆ στιγμῆ, σὰ νῆτανε στὸ πρόσωπό της γραμμμένο. Ὑστερα, κάνει σὰ νὰ μὴν τὸ θυμᾶται. Τί ἀνάγκη ἔχει καὶ γιατί νὰ φαίνεται ὁ θυμὸς της; Ἴσως ἴδια της πολλές φορές τὸν ἀλησμοναίει. Δὲν τῆς μέλει καὶ ζέγωνιστὰ ζῆ, ἀφοῦ τὸ ζερεῖ πὼς ἄμα χρειαστῆ, ἄμα οἴξῃ κατὰλληλη μέρα, θὰ τὸ ξαναβρῆ, τὸ παλιὸ ἴσια ἴσια ἐκεῖ πού τ'ἀπόθεσε. *repostum*. Ἀμέ, τώραῖο τὸ *manet*; Μνήσκει καὶ δὲ φέβγει: περαστικὸ πρᾶμα δὲν εἶναι, ὅσο λίγο κι ἂν τὸ δείχνει, ὅσο λίγο κι ἂν τὸ καταλάβῃς. Κοίταξε ὅμως τί ἀπροσδόκητη συγγένεια πού ὑπάρχει μεταξύ Ὀμηρο καὶ Βεργίλιο. Ἀρχὴ τῆς Ἰλιάδας, ἡ λέξι μῆνις. Μὰ ἡ λέξι μῆνις, τὸ

(*) Ἡ Ἀπολογία εἶναι ὁ κηροτό γλωσσολογικὸς πρόλογος τῆς δέψτερης ἔκδοτος τοῦ Ταξιδιοῦ μου, πού βγαίνει φέτος. Δὲν τὴ δημοσίεψα μαζί μὲ τὸ Ταξίδι, ἐπειδὴ κατάντησε τόμος ἀλάκαιρος κι ὁ πρόλογος θὰ γίνονταν μεγαλύτερος ἀπὸ τὸ βιβλίο τὸ Βιο. Κατόπι θὰ μὴ χωριστὰ σ' ἕναν τόμο Ῥόδα καὶ Μῆλα, πιθανὸν στὸν τέταστο. — Καὶ ὁ τίτλος: ἕνας φίλος μου μὲ βώτησε γιατί νὰ τὴν ὀνομάσω Ἀπολογία, σὰ νὰ εἶχα τάχα νὰ δικαιολογηθῶ ἢ σὰ νὰ τὸ παραδεχόμουνε πὼς μὲ κατηγοροῦνε; Ἀφοῦ ἕνας Σωκράτης τὸ παραδέχεται, πὼς νὰ μὴν τὸ παραδεχτῶ κι ὁ μικρὸς ἐγὼ; Βέβαιον εἶναι πὼς ὅποιος βγῆ στὸν κόσμον νὰ ποδεῖξῃ μιὰν ἀλήθεια, ὅτι ἀλήθεια κι ἂν εἶναι, πάντῃ θὰ κατηγορηθῆ. Ἔχει λοιπὸν τὸ χρέος, νὰ πῆ τὸ λόγο του κι ἀφτός. Προσπέθητε νὰ τὸν πῶ — κι ἔς μὲ κρίνουνε τὰ παιδιὰ μᾶς.

ἔνος, τὸ μένω, καθὼς καὶ τὸ *manet*, μοιάζει σὰ νῆχουνε τὴν ἴδια ῥίζα. Κ' ἔτσι τὰ δυὸ ἀφτά, ἡ μῆνις τοῦ Ὀμηρο, τὸ *manet* τοῦ Βεργίλιο, σημαίνουνε καὶ στοὺς δυὸ στίχους ἐκεῖνο πού βαστάει κανεὶς μέσα του, ἐκεῖνο πού μέσα μας κάθεται, ὄχι ὁ θυμὸς, παρὰ πολὺ πῶς σωστὰ τὸ πείσμα τοῦ Ἀχιλλεῖα — ῥωμῖὸς ὁ φίλος, ὅπως βλέπετε, — τὸ πείσμα τῆς Ἥρας, τὸ γυναικῆσιον ἐκεῖνο τὸ πείσμα, πού τῶχει σ' ὄλους τοὺς τύπους ἢ γυναῖκα, πού τῶχουνε καὶ μερικοὶ ἄντρες.

Τῶχουνε πάντα θαρρῶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους. Πάντα θὰ δῆτε κανένα *iudicium* στὴ μέση, καμιὰ γνώμη πού βγάζει κάποιος γιὰ μᾶς, καμιὰ κρίση του ἢ καμιὰ του ἀδικία, *iniuria*. Τέτοια καὶ τὰ παράπονα τῆς Ἥρας. Δὲν τὸ καταπίνει πού ὁ Πάρης τὴν καταφρόνησε, *spretae*. Καὶ τί καταφρόνησε; Λατινικὰ *forma* θὰ πῆ μορφή, κ' ἔτσι πῆρε τὴ σημασία ὁμορφιά. *Iniuria forma*. Ἡ ἀδικία πού μᾶς γίνεται γιὰ τὸ μούτσονό μας, γιὰ τὸ πρόσωπο πού παρουσιάζουμε στοὺς συγκαίριτες μας, γιὰ τὴ μορφή μας, γιὰ τῆς ψυχῆς μας τὴ μορφή, ἐλάτε πᾶ νὰ τὸ πούμε, γιὰ τὴ μορφή καὶ τῆς γλώσσας πού γράφουμε, γιὰ τὴ φρόμα.

Θυμούς, πείσματα, μίσση, χολές δὲν ἔχω. Ἔχω μνημονικό. Ἀκόμη καὶ νὰ περάσῃ καιρὸς, κάτι λόγια δὲν τὰ ξεχνῶ. *Manet*. Θέλω δὲ θέλω, ἀργὰ γλήγορα, θὰ μιλήσω. Θὰ μιλήσω καὶ σήμερα, μὰ χωρὶς πίκρα. Μάλιστα νὰ ξέρετε πὼς καὶ σήμερα συλλογίστηκα τὸν ποιητῆ μου, ὄχι μαθὲς ἀπὸ κακία, παρὰ μόνο καὶ μόνο ἀπὸ κημὸ, ἀπαράλλαχτα ὅπως τὸ πάθαινα ὅταν εἴμουνε παιδί. Κημὸς μου ἀλήθεια πού μὲ νομίζονε, πού μὲ λένε φανατικό, μὲ τὸ νόημα τυλαχίστο πού δίνουνε στὴ λέξι. Κάπου τῶγραψε κ' ἕνας φίλος τῆς δημοτικῆς, ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια. Τῶγραψε μὲ γλυκοὺς ἐπαίνους καὶ φρασούλες ζαχαρένιες. Μὰ τῶγραψε ὅπως κι ἂν εἶναι, καὶ σὰς τάντιγράφω, ἐπειδὴ δὲν τ'ἀλησμονήσα, κ' εἶναι κάμποσο μακρὶ.

«Ὁ κ. Ψυχάρης, ὁ θαρραλέος, σοφός, φανατικός καὶ ἀκατάβλητος ἀπόστολος καὶ διδάσκαλος τοῦ 6' τρόπου [δηλαδὴ τῆς «δογματικῆς δημοτικῆς», γιατί ἔτσι τὸνομάσανε τότες σὰν κάμανε ἀερευνᾶ ψυχολογικὴ καὶ πρακτικὴ] γιὰ τὴ γλώσσα μας, δὲν ἀπαντᾶ εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας καὶ δὲν ἔτο ἀνάγκη νὰπαντήσῃ [θαρρῶσα πὼς ἀποκρίθηκα — ὅπως μπόρῃσα]. Ὅλον του τὸ ἔργον τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ φιλολογικὸν εἶναι: μιὰ ἀπολογία τοῦ συστήματός του βασιζομένου ἐντελῶς εἰς ἐπιστημονικὰς ἀντιλήψεις καὶ μονομερεῖς παρατηρήσεις μὲ μιὰν ὑψηλὴν περιφρόνησιν πρὸς ὅτι τελεῖται: τριγύρω του. Ὅλη ἡ ζωὴ διὰ τὸν κ. Ψυχάρην εὐρίσκειται εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ εἰς τὰς θεωρητικὰς του γνώμας. Θὰ ἦτο ταπεινώσις δι' αὐτόν, ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας νὰναγνωρίσῃ κἂν καὶ τὴν ὑπαρξίν ἄλλων γλωσσικῶν τρόπων, ἐκτός ἐκεῖνου τοῦ ὁποῖου ἔδωκε τὸν τύπον, τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν γραμματικὴν, μὴ ἀναγνωρίζον κανένα δικαίωμα ἐπεμβάσεως διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, εἰς καμιὰν δύναμιν τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ ἐπιστημονικός φανατισμὸς — μιὰ ἀντινομία — δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν, οὔτε εἰς τὴν φύσιν του οὔτε εἰς τὰς ἐκδηλώσεις του. Εἶναι κυρίως ἐκτυφλωτικός, ὅπως ὁ ἔρωσ, ὅπως ὅλα τὰ ἰσχυρὰ αἰσθήματα. Εἰς τὸν κ. Ψυχάρην ἀπευθύναμεν τὰς ἐρωτήσεις μας, ὄχι περιμένοντες ἀπαντήσεις, πού θὰ ἦσαν ὅλως ταπεινωτικαὶ δι' ἕνα Προφήτην — πέρνομεν τὸν ὄρον ὑπὸ τὴν σοβαράν του θρησκευτικὴν σημασίαν — ἀλλ' ἀπλῶς ἀπὸ σεβασμὸν ὀφειλόμενον πρὸς μιὰν σημαντικὴν προσωπικότητα, πρὸς τὸν ἄνθρωπον

ὁ ὁποῖος ἂν ἐδημιούργησε ἕνα δεῦτερον δασκαλισμὸν καὶ μιὰν δευτέραν σχολαστικότητα, μετὰ τὴν σχολαστικότητα τῶν ψευδαπτικιστῶν, ἀνύψωσε καὶ διετράνωσε μὲ δύναμιν καὶ θαρρὸς ἀκατάβλητον, τὰ δικαίωματα τῆς ζωντανῆς γλώσσας τοῦ ἔθνους, ὡς βάσειος τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀδιαφόρως τοῦ στενοῦ ἢ περιορισμένου ἢ σχολαστικοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἴσως τὴν ἀντιλαμβάνεται».

Ἀφτῆ, σὰ δὲ γελιέμαι, εἶναι γραμμμένα στὴν καθαρεύουσα. Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ὁ α' τρόπος — «δογματικὴ ἀρχαιοτροπία» — ἢ ὁ γ' — «ἐλευθερά μικτῆ», δὲν πιστέβω — ἢ κανέναν δ' τρόπον τῆς ἀελευθερᾶς μικτῆς, ἢ κανέναν ε' τῆς «δογματικῆς ἀρχαιοτροπίας», ἢ ἄξαφνα κανέναν ε' πού θὰ στέκη μεταξύ α' καὶ γ' — «δογματικὴ ἀρχαιοτροπία» κ' «ἐλευθερά μικτῆ» — ἢ πολὺ πῶς πιθανὸ κανέναν ε' πού θὰ λέγεται ὁ τρόπος τῆς «μικτοδογματικῆς». Ἐνα ξέρω, πὼς εἶναι καθαρεύουσα. Καθαρεύουσα μάλιστα ὅπου δὲν ἀπαντᾶς οὔτε μισὸ τύπον στὴ δημοτικῆ, ἔξω ἐνονοεῖται ἀπὸ τὸ δέν, τὸ θὰ καὶ τὸ νά, πού σήμερις ἢ καθαρεύουσα τὰ λογαριάζει γιὰ δικὰ της καὶ ξίχασε πόσο βάρβαρα εἶναι. Ὡς καὶ τὸνομά μου στὴν καθαρεύουσα τὸ βλέπω, «τὸν κ. Ψυχάρην», μὲ τὸ τὸ τελικὸ τῆς «ἐμικτῆς» δασκαλικῆς ἢ καθαρεύουσινικῆς δογματικῆς αἰτιατικῆς, γιατί σὰ δόγμα δασκαλικὸ μου ἔρχεται μένα τὸ ν ἐκεῖνο τῆς κατὰληξης. Πὼς σὰς φαίνεται; Ἡ νομίζετε τάχα, ὁ φίλος ἀφτός πού ἔτσι τὰ γράφει, ἔτσι καὶ νὰ τὰ λέῃ; Ὅταν ἔχει τὴν καλοσύνη στὴν κουβέντα νὰναφέρῃ τὸνομά μου, ὑποθέτω πὼς τὴν αἰτιατικὴν θὰ τὴν κλίνῃ ὅπως τὴν κλίνουμε ὅλοι, τὸν Ψυχάρην εἶπα καὶ γιὰ τὸν Ψυχάρην, γιὰ τὸν Ψυχάρην καὶ ἔγραφα. Θὰ δῆς. Αἰ! τί νά σοῦ πῶ, πού τὸ παρακάνα. Νά, φανατικός! Στὴν κουβέντα, θὰ λέῃ κι ἄλλα τέτοια πολλά. Εἶναι ὅμως ἀξιοπαρατήρητο πού ἄμα πιάσῃ τὴν πέννα μὲ τὰ δάχτυλά του καὶ τὴ βουτήξῃ στὸ καλαμάρι, χάνεται ἀμέσως καὶ τὸ τυπικὸ τῆς κουβέντας καὶ τὸ λεχτικὸ τῆς, χάνεται ὡς καὶ τὸ ὄρος πού συνηθίζει σὰ μιλεῖ. Κι ἀλήθεια, ὅταν κανεὶς διαβάσει ἕνα κατεβατὸ σὰν τὸ κατεβατὸ πού διαβάσαμε, ἀδύνατο νὰ καταλάβῃ τί χέρι τῶγραψε κι ἂν τῶγραψε χέρι, ἀδύνατο καταντᾶει, πέρα, νὰ πῆ τινὰς, ἀπὸ τὸ βιβλίον, ἀπὸ τὴ σελίδα τὴ στοιχειοθετημένη καὶ τυπωμένη, ἀδύνατο νὰντικρίσῃ σὰ μάτια του τὸν ἄνθρωπον, νὰ παρακολουθήσῃ τὸν καθημερινὸ του τὸ βίον, νὰ δῆ ἄξαφνα πὼς καὶ πού τρώει, σὲ τί ξενοδοχεῖο πηγαίνει, σὲ τί σπιτί κάθεται, πότε βγαίνει στοὺς δρόμους, πότε σεργιανίζει, σὲ τί μαγαζιά ψουρίζει, πὼς ντύνεται, τί φορεῖ, βεντιγκότα, σακκί, ζακέττα, ζεπούμπλικα ἢ ἀψηλὸ καπέλλο, σὲ ποῖο καπελλάδικον εἶναι μουστερῆς, τί παρέα τοῦ ἀρέσει κι ἀπὸ πού βαστάει τὸ σκαρὶ του καλέ, κοίταξε! Δὲ βλέπετε οὔτε κἂν ἂν εἶναι ἄνθρωπος, ἂν ἔχει ἀφτιά, μύτη, μάγουλα, πηγούνη, σκέλια καὶ πόδια, ὄχι; γιατί σὲ ὅσα δικὰ του ἀραδιάσαμε, καμιὰ δὲ βρισκεται ἀπὸ τίς λέξεις ἀφτές — δὲν τίς ἔφερνε ὁ λόγος καὶ δὲν τίς ἔβαλε — μὰ γιατί κανέναν δὲν ἀπαντᾶς ἀπὸ τοὺς τύπους πού σοῦ δείχνουνε ἀφτές οἱ λέξεις, κανέναν ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς ζωῆς.

Καὶ πὼς γίνεται, παρακαλῶ, τέτοιο πρᾶμα; Γίνεται, θαρρῶ, ἐπειδὴ τὴ ζωὴ ὁ δάσκαλος δὲν τὴν παίρνει σὲ λογαριασμὸ, καὶ δάσκαλος εἶναι, φυσικὰ, ὅποιος μεταχειρίζεται τὴ γλώσσα τοῦ δασκάλου, τὴ δασκαλικὴ γλώσσα. Ὁ δάσκαλος δὲν προσέχει μήτε στὸ κρᾶσὶ μήτε στὸ νερό: δὲ λέω πὼς δὲν πίνει, λέω πὼς δὲ συνενώνει, δὲ συνταιριάζει μὲ τὸ νοῦ του ὄνομα καὶ πρᾶμα: κρᾶσὶ τοῦ δίνουνε ἢ νερό, ἀδιάφορο: ἀφτός μεταφράζει: ἀμετάφραστο κι ἄδολο τίποτα δὲν τοῦ παρουσιάζεται στὸ λογισμὸ: ἄλλη ὁ

ραση κ' ενόραση από την πέννα του δεν έχει τή Δημιουργία, δεν την αιστάνεται ή καρδιά του, ή πέννα του γυρίζει να τή στολίση γυμνή, τῷ φαίνεται πρόστυχη και τή σκεπάζει, γιατί τὸ καθεστὸς ἀπὸ μιᾶς μεριάς μονάχα τὸ θεωρεῖ, καὶ τὸ σύνολο τοῦ ξεφύγει. Μονομερῆτικα παρατηρεῖ τὰ πάντα («μονομερεῖς παρατηρήσεις»), σὲ τέτοιες παρατηρήσεις βασίζεται, καὶ τηρώντας τὸν κόσμο ἀπὸ τάψηλά, ἔχει βαθιὸ περιφρόνιο γιὰ ὅτι γίνεται τριγύρω του («μὲ μιᾶν ὑψηλὴν περιφρόνησιν πρὸς ὅτι τελεῖται τριγύρω του»). Ὅλη ἡ ζωὴ γιὰ τὸ δάσκαλο βρῆσκειται μέσα στὸ γραφεῖο του καὶ στέκει στὶς γνώμες του τὶς θεωρητικὰς («Ὅλη ἡ ζωὴ διὰ τὸν κ. Ψυχάρην εὐρίσκειται εἰς τὸ γραφεῖον του καὶ εἰς τὰς θεωρητικὰς του γνώμας»). Ἐξέτανε ταπεινώση γιὰ τὸ δάσκαλο νὰ ἀναγνωρῆσιν κἄνε πὼς ὑπάρχουν ἄλλοι τρόποι γλωσσικοί, ὅσῳ ἀπὸ κείνον πού τοῦ ἔδωκε τύπο, νομοθεσία καὶ γραμματικὴ, μὴ ἀναγνωρίζοντας κανένα δικαίωμα ἐπέμβασης, γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, σὲ κενὰ δυνάμει τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς («Θὰ ἦτο ταπεινώσις δι' αὐτόν, ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας νὰ ἀναγνωρῆσιν κἄν καὶ τὴν ὑπαρξίν ἄλλων γλωσσικῶν τρόπων, ἐκτὸς ἐκείνου τοῦ ὁποῦ ἔδωκε τὸν τύπον, τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν γραμματικὴν, μὴ ἀναγνωρίζων κανένα δικαίωμα ἐπέμβασης διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, εἰς κενὰ δυνάμει τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς»). Νὰ μὴν τὰ πολυλογούμε, ὁ φανατισμὸς τὸν ἀποστραθώνει («εἶναι κυρίως ἐκτυφλωτικός»).

Πὼς μπορεῖ λοιπὸν ἓνας δάσκαλος νὰ μὴς λέη ἑμῶς φανατικούς, νὰ λέη τὸν τρόπο τὸ δικό μας στενὸ ἢ περιορισμένον ἢ σχολαστικόν; Ὁ ἴδιος μᾶς τὸ ξήγησε κιάλας τί θὰ πῆ φανατικός. «Ἀπαράλλακτα ἓνας φανατικός δεν βλέπει παρὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν ἰδικήν του». Μὰ στὸν παράγραφο πού μελετοῦμε τί ἄλλο, σὲ παρακαλῶ, βλέπει ὁ δάσκαλος παρὰ τὴ γλώσσα τὴ δική του καὶ τὴ δική του τὴν αἵρεση; Δεν εἶναι φανατισμός; Τὸν ἀποτύφλωσε κιάλας, ἀφοῦ στὰ γραφτὰ του δεν ἀπαντοῦμε οὐτ' ἓνα τῶς ζωῆς.

Ἐχω λάθος. Ἐναν τύπο ζωντανὸ ἀπαντοῦμε στὴν ἀκόλουθη φρασίδα: «ἀπερομεν τὸν ὄρον ὑπὸ τὴν σοβαρὴν του θρησκευτικὴν σημασίαν». Ὁ τύπος δηλαδὴ ζωντανὸς δεν εἶναι, ἀφοῦ ὁ δάσκαλος, στὴ ζωῆ, θέλω νὰ πῶ σὰ ζῆ, ὅχι σὰ γράφει, ἀπερομεν δεν τὸ λέει μὲ ν καὶ μὲ ο. Τῆς ζωῆς ὅμως ἡ λέξις Πέρομεν. Τί κριμα ὡς τόσο! Τὸ παίρνω γράφεται μὲ αἰ, δὲ γράφεται μὲ ε, καὶ ἀπὸ ἔχει τὸν ἱστορικό του τὸ λόγο. Τὸ παίρνω ἀπὸ τὸ εἰαίρω, μὲ ρ καὶ ν, καθὼς καὶ τὸ δέρνω (δέρω), φέρνω (φέρω) κτλ. κτλ. Τὸ παραδέχομαι πὼς ὁ δάσκαλος δὲ σπούδασε, ἄς ποῦμε δεν πρόφτασε νὰ σπουδάσῃ τὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς καὶ μᾶς καταλόγησε τρόπους γλωσσικούς, δίχως νὰ ξέρη μῆτε γιὰ τί τρόπους μῆτε γιὰ τί γλώσσα μιλοῦσε. Μὰ μῆπως δεν εἶναι καὶ τοῦτο φανατισμός; Ἐναν τύπο ζωντανὸ ἔγραψε καὶ τὸν ἔγραψε στραβά. Γαλλικά; Εἶναι καὶ δεν εἶναι. Τὸ ὑποψιάζεται, τὸ μυρίζειται κανεὶς, ἔτσι, ἀπὸ μακριά, πὼς κατὶ γαλλικὸ θὰ μιμήθηκε ὁ ἄνθρωπος. Μὰ ποῦ τάχα; Μοιάζει σὰν ἀδύνατο νὰ τὸ προσδιορίσῃ: nous prenons le mot dans son acception religieuse sérieuse, dans sa sérieuse acception religieuse, dans son sens... dans sa signification... le terme... la définition... sous cet aspect...» Τὸ νόημα, γαλλικόν οἱ λέξεις, ὅπως τῆχη. Βασανίστηκε ὡσπου νὰ φέρω στὸ ρωμαϊκόν—καὶ δὲ μπόρεσα—τὴ φράση «μὴ ἀναγνωρίζων κανένα δικαίωμα ἐπέμβασης διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέ-

λον, εἰς κενὰ δυνάμει τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς». Καθάρια γαλλικά, μόνο... «Ἐκτυφλωτικός».

Ἐγραψε λέξις ζωντανή, καὶ τὸ περίεργον εἶναι, ὅχι μόνο πού τῆς δασκάλεψε τὸν τύπο, μὰ πού δεν τῆς ἄφησε μῆτε τὸ χρῶμα τῆς τῶ ζωντανῶ. Οἱ λέξεις του ὅλες, ἑλληνικὲς οἱ τύποι ἑλληνικοί, τουλάχιστο ἔτσι τοὺς βάζει καὶ τὸ τυπικὸ τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Τὸ ὄρος φράγκικον. Καὶ τί φράγκικα; Θαῖρῶ πὼς ἀκόμα δὲ βρήκαμε τὸν ὄρο τὸ σωστὸ πού ταιριάζει τῆς καθαρῆς οὐσίας τῆς ἢ καθαρῆς οὐσίας γλώσσας μεταφρασμένη ἀπὸ γλώσσας ξένες, τὸ ξέρομε· μὰ τίς γλώσσας ἀφτίς, τίς μεταφράζει πάντα ἓνας πού δὲ γνωρίζει οὔτε τίς ξένες γλώσσας οὔτε τὴ δική του. Ὅριστε, νὰ κρίνετε. «Πέρομεν τὸν ὄρον ὑπὸ τὴν σοβαρὴν του θρησκευτικὴν σημασίαν.» Ἀφτὰ ρωμαϊκά δεν εἶναι· δεν εἶναι γιὰ βέβαιον ἑλληνικά. Εἶναι ἄρα γαλλικά πού δὲ θὰ ἔγραφε Γάλλος: «ne reconnaissant aucun droit d'intervention pour présent et l'avenir, à aucune force de la nature et de la vie.» Τὴν ἐπέμβαση, ἀναγκάστηκα νὰ τὴν ἀφήσω ἀπαράλλακτα—δηλαδὴ μὲ τὴν ἀναγκαίαν τοῦ τύπου ἀλλαγὴ—σὰν πού τὴ βρήκα. Ποτέ του Ῥωμῶς, ποτέ του Ἀττικῶς ἢ Ἑλληνικῶς δὲ θῆθαζε τέτοια εἰκόνα, δὲ θῆθαζε τὴν ἐπέμβαση μὴς δυνάμει. Θὰ τὸ γύριζε ἀλλιῶς (1). Φανταστῆτε ὅμως τί πράμα εἶναι νὰ κλειδώνεται κανεὶς στὸ γραφεῖο του, νὰ κλειδῶνῃ μέσα καὶ τὴ ζωῆ, τόσο στενὰ καὶ περιορισμένα πού νὰ τοῦ ξεφύγῃ ὀλίγον τὸ αἶσθημα καὶ τῆς γλώσσας του καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν, καὶ γιὰτί; Γιατί θέλει νὰ φτιαχῆ γλώσσα δική του, γλώσσα τοῦ γραφεῖου. Φανατισμός.

Δεν εἶπαμε καὶ τὸ πῶς νόστιμον. Δημοσιεφτήκε ὁ περίφημος παράγραφος γιὰ τὸ φανατισμὸ μου, στὰ Παναθήναια. Τὰ Παναθήναια, δεν ἔχω ὄκοπὸ νὰ τὰ κατηγορήσω. Μὰ πὼς νὰ πῶ κιάλας πὼς δεν εἶναι ξένο πρὸς τὴ φιλολογία μας, ἀφοῦ τὴ φιλολογικὴ τὴν κίνηση, πού λένε, βέβαιον πὼς δεν τὴν παρακολουθεῖ. Ἐγὼ νόμιζα τουλάχιστο πὼς οἱ φανατικοὶ δημοτικιστὰδες κινουῦνται καὶ κάμποσον κινουῦν τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ φιλολογία. Ὡστόσο δεν εἶδα νὰ βάζουνε τίποτις τὰ Παναθήναια οὔτε τοῦ Πάλλη, πού σήκωσε θαῖρῶ καὶ πανάσταση, πού μιλήθηκε μάλιστα σὲ κάμποσον φιλολογικὸ φύλλον—τῆς Ἐβρώπης—οὔτε τοῦ Ἀργύρου Ἐφταλιώτη, οὔτε τοῦ Γ. Μαρκετή, οὔτε τοῦ Καρκαβίτσα, οὔτε τοῦ Βλαχογιάννη, οὔτε τοῦ Ψυχάρη. Τώρα φαίνεται πὼς δὲ θέλουνε οὔτε Παλαμά, ὡστε φοβοῦμαι μῆπως καὶ δεν εἶναι μῆτε Παναθήναια, μῆτε Πανεθρωπαϊκά καὶ ἀκόμη λιγώτερον Παγκόσμια, πρὸς πολὺ πιθανώτερον κάποιον ἑταιρίαν Ξενοπούλου-Μιχαηλίδη. Ἐχουῦν ὅμως ἄλλα προτερήματα πού δεν τοὺς τῆπαρνοῦμαι. Τὰ Παναθήναια εἶναι λαμπρὸ φύλλον καὶ λαμπρὰ τυπωμένο, μὲ πολυτέλεια ὅση θέλεις. Ἐχει καὶ εἰκόνας καλλιτεχνικὰς. Μιὰ βλέπω καὶ στὸν ἀριθμὸ τοῦ φανατισμοῦ («ἔτος Γ' 15—31 Ἰουλίου 1903»)· εἶναι ζουγραφία τοῦ Σούζα Πίντο, παρμένη ἔχι ἀπὸ τὸ παρισινὸν Σαλόνι, τὰρὰ ἀπὸ τὸ παρισινὸν Salon.» Παρασταίνει ἓνα χωριουδάκι, δυὸ τρεῖς σπιτάκια, δυὸ τρεῖς καλύβες, κ' ἓνα ποτάμι. Στὸν ὄχτο, ἀπὸ κάθε μεριά, γυναῖκες σκυμμένες βουτοῦνε βούχκα στὸ νερὸ καὶ πλύνουνε. Φαί-

(1) Τὸ συζητήσα τὸ νόημα καὶ μὲ φίλους. Ἐνας θαῖρῶ πὼς μοῦ τὸ ἐξηγήσα πολὺ σωστά. «Ὁ Νιρβ. δίχως ἄλλο εἶχε στὸ νοῦ του τὸ ἀνακατέβουμαι.» Μπρέδο του Κατάλαβε τὸ Νιρβάναν καλῆτερα παρὰ πού κατάλαβε ὁ Νιρβάναν τὸν ἑαυτὸ του.

νεται πὼς μιὰ κοπέλλα, κορίτσι δεκάξη δεκαφτὰ χρονῶ, ἄργησε νὰ πάη καὶ ἀπὸ τὴ μετὶ τὶς συντροφίσεις στὴ δουλειά. Τώρα ἔρχεται, στέκεται μιὰ στιγμὴ, κοιτάζει, ποιά θέση νῆσθη, καὶ ἀπίθωσε κάτω στὸν ἄμμο τὸν μπόγο πού βαστούσε. Ὁ ζουγράφος θέλησε νὰ μᾶς δείξῃ ἀπλὴ ζωὴ καὶ ἀπλοὺς ἀνθρώπους. Γιὰ τοῦτο ἔβαλε τὴν κόρη στὴν πρώτη γραμμὴ, ἐνῶ οἱ ἄλλες εἶναι πῶς μακριά, πρὸς τὰ μέσα τῆς ζουγραφίας. Ἀπὸ τὴ πιά σου γιομίζει τὸ μάτι· φορεῖ ἄσπρη σκουφίτσα, ξύλινα παπούτσια· τὰ πόδια τῆς γυμνά, δίχως κάλτσες, καὶ τὸ φουστανάκι τῆς σὰ λιγάκι ξεσκισμένο. Χωριανὴ καὶ φτωχόπαιδο.

Καὶ τώρα πὼς νομίζετε νὰ τὴ βαφτίσωνε τὰ Παναθήναια; Πλύντρια; Ὁ Θεὸς φυλάξῃ! Ἐξέτανε ἢ ἀλήθεια. Ἡ ἐθνεγεῖα τῆς, τὸ φτωχοκόριττον, εἶναι πλύντρια.

Λοιπὸν, ἔτσι; Πλύντρια; Καὶ μιλοῦνε γιὰ φανατισμὸ! Ἐγὼ φανατισμὸς πῶς μεγαλόνεν δεν ξέρω ἀπὸ τὸ φανατισμὸ πού σου χαλνᾷ, πού σου ἀποστραθώνει καὶ τὴν τέχνη καὶ τὴ ζωῆ.

2.

Ἡ Ἀμεροληψία.

Δεν τῆχω μῆτε μὲ τὰ Παναθήναια μῆτε μὲ τὸν κ. Νιρβάναν, γιὰτί ὁ κ. Νιρβάναν τῆγραψε, ὡσα εἶδαμε πῶς ἀπάνω γιὰ φανατισμούς. Δεν τὸν εἶπα δάσκαλο γιὰ νὰ τὸν πειράξω· τὸν εἶπα δάσκαλο, ἐπειδὴ, ὅτι πού νύθηκε τὴ γλώσσα τοῦ δασκάλου, ἄμέσως ἔκρινε σὰν τὸ δάσκαλο. Μὰ οἱ δάσκαλοι κανένα δικαίωμα δεν ἔχουνε οὔτε κἄνε νὰ προφέρουνε τὴ λέξι φανατισμὸ, ἄμα δὲ τὴν ἐφαρμόζουνε στὸν ἑαυτὸ τους. Ναί, τὸ ξέρω τί λένε, γιὰτί τῆκουσα πολλὰς φορὰς. Λένε πὼς θέλουμε νὰ ἐπιβίωμε γλώσσα δική μας στὴν Ἑλλάδα. Μὰ μῆτε ἀπὸ νομίζω τὸ δικαίωμα δεν τοὺς ἀπόμεινε, νὰ λένε τέτοια, κ' ἰδοῦ τί ἀποκρίθηκα μιὰ μέρα, ἴσυχκα καὶ γλυκά, σ' ἓνα πού μοῦ τῶλεγε: «Δεν πιστεύω νὰ χῆ κανένας τὸ δικαίωμα νὰ πῆ πὼς θέλουμε νὰ ἐπιβάλλουμε γλώσσα στὸ ἔθνος. Τὸ ἔθνος λέει ψωμί, νερό, κρασί, κεφάλι, χέρια, ποδιὰ εἶναι μάλιστα πανελλήνια. Κι ἀπὸ τὰ γράφομε· λοιπὸν τὸ ἔθνος μᾶς ἐπιβάλλει τὴ γλώσσα του, ὅχι ἑμεῖς δική μας γλώσσα στὸ ἔθνος.

Ἡ καθαρῆς οὐσίας γράφει ἄστος, ὕδωρ, οἶνος, κεφαλή, χεῖρ, πούς. Λοιπὸν ἀπὸ τὴ ἐπιβάλλει γλώσσα καὶ στὸ ἔθνος καὶ σὲ μᾶς.

Τὸ ἔθνος κλίνει τοῦ ψωμοῦ, τοῦ ποδαριοῦ, τῆς βρούσης, τοῦ πατέρου, τῆς μάνας. Τὸ ἴδιο καὶ μεις. Ἐτσι κλίνουμε καὶ τὸν κλητήρα—ὁ κλητήρας, τοῦ κλητήρα, ἢ πλάση, τῆς πλάσης. Λοιπὸν ἑμεῖς δεν ἐπιβάλαμε γραμματικὴν στὸ ἔθνος· τὸ ἔθνος ὅσῳνα μᾶς ἐπιβάλλει τὴ γραμματικὴν του.

Μὰ καὶ στὸ νὰ κλίνουμε λέξεις ἄγνωστες ἀκόμη στὸ λαόν, ἀκολουθώντας τὴ γραμματικὴν τοῦ λαοῦ, δείχνουμε πολὺ μέτρο καὶ τὰ κάνουμε πάντα μ' ἐπιφύλαξιν μεγάλην, ἀφοῦ βλέπετε καὶ ἀπὸ τὸ γραμμικὸν μου τὸ ἴδιο πὼς τὴν ἐπιφύλαξιν τὴν ἀφίνω μὲ τὸ ε τῆς τὸ ἀρχικόν, καὶ ἔς κανονιστῆ κατόπι, ὅταν τὴ συνήθισῃ ὁ λαός.

Τῆς ἀλλάζουμε ὅμως τὴν καταλήξιν, ὅχι μόνο γιὰτί τὸ ἔθνος σήμερον νὰ τελικὸν τῆς αἰτιατικῆς δὲ γνωρίζει, μὰ γιὰτί καὶ ὁ δάσκαλος, σὰ μιλεῖ, χωρὶς νὰ τὸ λέει. Λοιπὸν ἔγινε πρωτόκλητη κ' ἔπιφύλαξιν, ὅπως ἡ βρούση, ὄαχη, μύτη κτλ. Λοιπὸν καὶ πάλι ἑμεῖς δεν ἐπιβάλλουμε τὰ πρωτόκλητα· μᾶς τὰ ἐπιβάλλει τὸ ἔθνος· μᾶς τὰ ἐπιβάλλουνε ὡς κ' οἱ δάσκαλοι.

Ἄφροί ὅμως πῶς κάνουνε; Παίρνουμε μιὰ λέξη πού τὴν ξέρει ὅλο τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἀλλάζουμε· ὁ σφουγγαρός γίνεται σπογγαλιεύς, δηλαδή σπογγαλιεύς—μὲ κλίση ἀγνωστή καὶ στοὺς ἀρχαίους καὶ στὸ λαό· ἡ ταχτική γενική βασιλείου γίνεται καὶ τούτη βασιλείου. Λοιπὸν οἱ δασκάλου ἐπιβάλλουμε στὸ ἔθνος καὶ γλώσσα καὶ ἀνύπαρχη γραμματική.

Κ' ἔτσι μοῦ φαίνεται ἄδικο, μάλιστα πολὺ ἄτικο νὰ λένε—γιατί δὲν τὸ λέτε σὲς μονάχα— πῶς ἐπιβάλλουμε γλώσσα στὸ ἔθνος, ἐνῶ πρῶτος ὁ δασκαλὸς ἐπιβάλλει τὴ γλώσσα του, χωρὶς μίτε νὰ τὸ ζετάσῃ ποιά εἶναι ἡ γλώσσα ἡ ἐθνική.

Ἄπὸ καὶ βλέπει κανεὶς πού εἶναι ὁ φανατισμός. Τόσο μόνο ἤθελα νὰ δείξω καὶ νὰ ποδείξω. Καὶ παλε ἀπορῶ πῶς ἀκόμη δὲν τὸ καταλάβαινε οἱ δασκάλου, δὲν τὸ συμπεράνανε ἀκόμη, πῶς μπορῶ καὶ γὼ νὰ βαστάξω μιὰ πένα στὰ δάχτυλά μου, νὰ τοὺς ἀπαντήσουμε, ἂν τύχη, νὰ καταστρέψουμε τὰ ἐπιχειρήματά τους; Δὲν τοὺς τὸ εἶπαμε τάχα καὶ ἄλλη φορὰ πῶς ἔχει μελάνι στὸ Παρίσι; Ἐχει μπόλικο. Ἀγοράζω κάποτε καὶ γὼ. Ἡ μήπως θαρρῆψανε μὲ τὰ σωστά τους πῶς θὰ τοὺς ἀφήσουμε ἡσυχα νὰ μᾶς κατηγοροῦνε χωρὶς λόγο, καὶ ἀφοῦ πρῶτα μᾶς χτυπήσανε γιὰ τὸ χυδαῖσμά μας, τώρα, πού δύσκολο πιά τοὺς πέφτει νὰ λένε χυδαῖα τὴ γλώσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀλήθειας, νὰ μᾶς χτυποῦνε ἀπάνω στὸ φανατισμό; Βέβαια, σ' ὅλους νὰ ποκρίθουμε δὲν ἀδειάζουμε καὶ δὲν τᾶξίζουμε. Μὰ ὁ κ. Νιρβάνας τᾶξίζει. Ὁ κ. Νιρβάνας δὲν εἶναι κανένας στενοκέφαλος, δασκάλου ψυχὴ δὲν ἔχει· ἄθροπος μὲ ταλέντο, μὲ μάθηση, μὲ κρίση καὶ πού χωρεῖ ὁ νοῦς του κάποια περιέργεια φιλοσοφική· νοιώθει καὶ ἀπὸ ξένες φιλολογίες. Μήπως τάχατις δὲν ὠνομάστηκε ὁ ἴδιος Νιρβάνας; Νιρβάνας, ὁ ἀτάραχος, ὁ φρόνιμος, ὁ σοφός, πού δὲ συχίζεται, πού δὲν μπορεῖ νὰ συχιστῇ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, τὰ τιποτένια, τὰ περατικὰ πάθη τοῦ κόσμου. Τέτοιος μᾶς παρουσιάζεται καὶ στὸ ἄρθρο του· ἡ «ἐρευνα» ἡ «ψυχολογική καὶ πρακτική», τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἀερωτήματα ἀπροκατάληπτα, βασιζόμενα ἐπάνω εἰς τὴν ψυχρὴν παρατήρησιν τῶν συμβαινόντων (σ. 577); Ἐπειτα, σὰ μᾶς ἀποχαρχτήρισε πιά τὸ φανατισμό, στὴν ἀκόλουθη ἐρώτη, μὲ ὕφος σοβαρό, μὲ ὕφος ἐνός πού ἀπὸ τὰ κορφοβούνα τῆς Ἰμαλίας θωρᾷ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, τοὺς καθημένους τοὺς Ῥωμαίους, τὸν καθημένο τὸν Ἀργύρη τὸν Ἐφταλιώτη πού τόσα καὶ τόσα «παραβλέπει», καὶ τὸν πῖο καθημένο ἀπ' ὅλους τὸν Ψυχρὴν, πού δὲ βλέπει τίποτις, ἀφοῦ κίολας ἀποτυφλάθηκε, ὁ κ. Νιρβάνας διδάσκει: «Ὁ ἐξετάζων ψυχρῶς καὶ φιλοσοφικῶς τὴν φύσιν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῶν φαινομένων δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ τὸ ἴδιον», πού κάνει δηλαδή ὁ φανατικός. Καὶ μὲ τίς ψυχρὸς του δὲν ἐννοεῖ διόλου ὁ κ. Νιρβάνας πῶς εἶναι ψυχρὸς φιλόσοφος ἢ πῶς κακὰ ψυχρὰ διαβάζεται. Ἄλλα ἐννοεῖ, καὶ τόντις πῶς θέλετε, ὁ φίλος μας κ. Νιρβάνας, ὕστερις ἀπὸ τέτοια λόγια, νὰ μὴν κρίνῃ τὰ πάντα μὲ βουδδιστικὴ ἀμεροληψία;

Ὅχι, φίλε μου, κ. Νιρβάνα! Ἡ γελάστηκες ἢ μᾶς γελάς. Ἀμεροληψία καμιά δὲν ἔχεις. Ἄν εἶχες, δὲ θᾶλεγε «δογματικὴ» τὴν «ἀρχαιοτροπία» καθὼς καὶ τὴ «ἀθηματική», δὲ θὰ φύλαγες γιὰ τὴ μισὴ γλώσσα τὸνομα τὸ κολακεφτικό «ἐλευθερία μι-κτική». Ἐτσι, ἐκρινες προτοῦ κρίνης, προτοῦ σου ἀπαντήσουνε κείνοι πού τοὺς βρωτούσε γιὰ τὴν γνώμη τους. Μὲ τὸν τρόπο μάλιστα πού διατύπωνες τὰ βρωτήματά σου, τοὺς παρακίνησες νὰ σοῦ ἀπαντήσουνε ὅπως τὸ κρυφοποθοῦσε, γιατί τὸ ἐπιθετο «δογματικός» σὲ κανένα δὲν ἀρέσει, ἐνῶ ἀρέσει

πάντα ἡ «ἐλευθερία», χωρὶς ὁ κόσμος νὰ καταλάβῃ πῶς τὸ κάτω κάτω «δογματικός» θὰ πῇ «ναοικός», καὶ πῶς ἡ «ἐλευθερία» του θὰ πῇ ἀναρχία—«ἐλευθερία»—καὶ «μικτή» ἀνακαιοσύνη, ἴσια ἴσια ὅτι ἀγαπᾷ ὁ Ῥωμαῖός, πού χαίρεται κίολας ἅμα τοῦ τὰ δώσης καὶ τὰ δύο, φτάνει νὰ τοῦ σκεπάσῃ τὴν ἐννοια τὴν ἀληθινή μὲ τίς κατάλληλες λέξεις. Τότες καμαρώνει καὶ δὲν ζετᾶζει. Τώρα, μὲ τὸ συμπάθειο, νὰ σοῦ ζητήσω πιά καὶ σένα, φίλε μου κ. Νιρβάνα, τὴν ἄδεια νὰ παρατηρήσω, πολὺ ψυχρὰ, πῶς μίτε τοῦ λόγου σου δὲ μᾶς τὰ ζήτασες δὲ τὰ πράματα μὲ τὴν χρειαζόμενη τὴν ψυχράδα.

Μέρα τὴν ἡμέρα, ἐγὼ καταντῶ στὸ συμπέρασμα—χρόνια τώρα πού τὸ συλλογιόμαι καὶ ἀφοῦ κάμποσα εἶδα—πῶς πρέπει κανεὶς νὰ φοβᾶται τὴν ἀμεροληψία, μάλιστα νὰ τὴν ἀποφεύγῃ. Naί, καλὸ νὰποφεύγουμε τὴν ἀμεροληψία καὶ τὸ μέτρο, μὰζί τους καὶ τοὺς φρόνιμους ἀθρώπους, τοὺς γνωστικούς, τοὺς ἡσυχούς, ἐκείνους πού καμαρώνουνε τὴ σοφία τους καὶ πού τοὺς καμαρώνουνε ὅλοι γιὰ τὴν ἠρθὴ τους κρίση. Μοῦ κοστίζει νὰ τὸ πῶ, ἐπειδὴ τὸ μέτρο εἶμἐνα, τὸ σωστὸ μέτρο στὸ καθετίς, μοῦ φαίνεται ἀπαραίτητο. Νὰ μὴν εἴτανε μέτρο, δὲ θὰ εἴτανε τίποτα, δὲ θὰ εἴτανε ὁ κόσμος, δὲ θὰ ὑπαρχε, δὲ θὰ μπορούσε νὰ βασταχτῇ καθὼς βασιτεῖται. Μὰ στὸν κόσμο ἴσια ἴσια, στὴ δημιουργία τὴν ἴδια, βλέπουμε κάμποσα πράματα πού τρόπος δὲν εἶναι νὰ τοὺς ἀκαιρέσῃς τὸ μέτρο καὶ τὸ ρυθμό, καὶ πού ἂν τὸ συλλογιστῇ, θὰ μοῦ τὸ μολογήσῃς πῶς εἶναι ἀπόλυτα, ὑπερβολικά, ὁ θάνατος, λόγου χάρι, καὶ ἡ γέννα. Κανένας σὺβιβασμός ἐδῶ δὲ χωρεῖ. Ἄφτὰ ὅμως οἱ φρόνιμοι τὰ συνηθίσανε καὶ δὲ δίνουνε προσοχή. Φρονιμάδα γι' ἀφτοὺς σημαίνει καθε ἄλλο. Νὰ τὸ ξεδιαλίσουμε τί σημαίνει καὶ γι' ἀφτοὺς καὶ γιὰ ὅσους πάνε μὲ τὸ μέρος τους; Σημαίνει πολλὰ. Ὁ ἄθροπος συχὰ εἶναι καὶ ἀκαμάτης. Δὲν τοῦ ἀρέσει νὰ σκοτώνεται στὴ δουλειά, νὰ σκοτίζεται μ' ἕνα ζήτημα. ὅποιο καὶ ἂν εἶναι, νὰ πολυστοχάζεται τὸ τάδε ἢ τὸ τάδε, καὶ ὡστόσο τοῦ ἀρέσει νὰ μοιάζῃ πῶς τὰ στοχάστηκε ὅλα, κάποτες μάλιστα πῶς τὰ στοχάστηκε κατάβηθα. Μὲ τὸ μέτρο γλυτώνει. Ἐνωῶ πῶς γλυτώνει μὲ τὴ λέξη μονάχα. Ἡ λέξη ὠραία. Τί ὠραιότερο παρὰ νὰ βασταξῇ κανεὶς στὸ χέρι ζυγαριά; Ὁ καθένας βρίσκει τὸ δίκιο του καὶ κάθε πρᾶμα τὴ θέση του. Ἰσῖες κ' οἱ δύο μεριές. Τὸ δυστύχημα εἶναι πού λόγια ἔβαλες καὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη· ἔβαλες ἄνεμο. Στὸ νόημα δὲν πρόσεξες, τάποτελέσματα δὲν τὰ εἶδες. Ἄνεξετασιὰ εἶναι ἡ περισσότερη ἀμεροληψία καὶ τὸ περισσότερο μέτρο.

3.

Δυὸ καὶ δυὸ τέσσερα.

Ἡ γλώσσα, θὰ μοῦ πῶνε, δὲν εἶναι ἀριθμητική, καὶ γιὰ νὰ τὸ καταλάβῃ κανεὶς, ἀνάγκη δὲν ἔχει νὰ ζετάσῃ καὶ πολλὰ. Σὰς τὸ παραχωρῶ. Παραχωρῶ μάλιστα πῶς δυὸ καὶ δυὸ δὲν κάνουνε τέσσερα, ἢ τουλάχιστο πῶς στὴν πραγματικὴ τὴ ζωὴ, ποτέ μας δὲ θὰ βροῦμε δυὸ καὶ δυὸ ἀντικείμενα τόσο παρόμοια πού νὰ κάνουνε τόντις τέσσερα, γιατί ἐννοεῖται πῶς ἂν πάρῃς τέσσερα μῆλα καὶ τοῦ ἐνός τοῦ λείπει ἕξῃφρα ἕνα κομμάτι, ἂν πάρῃς τέσσερις νομάτους καὶ τοῦ ἐνός τοῦ λείπει τὸ πόδι, ὁ ἀριθμητικός θὰ λογαριάσῃ πῶς τὰ μῆλα εἶναι τέσσερα κ' οἱ νομάτοι τέσσερις, μὰ καθαφτὸ δὲν εἶναι καὶ δὲν εἶναι ποτέ, ἀφοῦ νὰ λείπῃ ἕνα κομμάτι, ἕνα πόδι νὰ λείπῃ, ἀδιάφορο, πάντα κατὶ θὰ λείπῃ ἐδῶ πού δὲ θὰ λείπῃ ἐκεῖ, καὶ ἀφτὸ δὲ τὸ κατὶ,

ὅσο τιποτένιο καὶ ἂν τὸ φανταστῇ, ἀρκεῖ γιὰ νὰ σοῦ χαλάσῃ τὸ νόμο, τὸ νόμο τὸν ἀπόλυτο, νόμο τῆς λογικῆς, ὄχι τῆς πείρας, νόμο τῆς θεωρίας, ὄχι τῆς πράξης, νόμο ἀληθινὸ καὶ ἀνακλήθεφο συνάμα. Νὰ μοῦ παραχωρήσῃς ὅμως καὶ σὺ τώρα πῶς δυὸ καὶ δυὸ δὲν κάνουνε ποτέ πέντε καὶ ποτέ τρία, κάνουνε ἢ κατὶ λιγώτερο ἢ κατὶ περισσότερο ἀπὸ τέσσερα, μὰ τέσσερα κάνουνε ὅπως καὶ ἂν εἶναι. Λοιπὸν τὸ μέτρο ὑπάρχει, καὶ τὸ ζήτημα ἐφτὺς ἀλλάζει ὄση· δὲν ἔχουμε πιά νὰ μάθουμε πῶς δυὸ καὶ δυὸ κάνουνε τέσσερα· ἔχουμε νὰ μάθουμε ἄλλο, δηλαδή μὲ τὸ τρόπο κάνουνε τέσσερα τὰ δυὸ καὶ δυὸ.

Στὸν τρόπο στέκει ὅλη μας ἡ διαφορὰ, σὰ συζητοῦμε γιὰ μέτρο, καὶ τὸ κυριώτερο σὲ ὅλα ὁ τρόπος. Κάθε σφαῖρα, λέει, στρογγυλὴ καὶ γλιστρή· ἄλλως δὲν εἶναι σφαῖρα. Ἡ στρογγυλάδα λοιπὸν καὶ τὸ γλίστρος, ἀπαραίτητα. Κοίταξε ὡστόσο πού στρογγυλὴ δὲν εἶναι ἡ γίς, μήτε γλιστρή, ἀφοῦ ἔχει σωρὸ σωρὸ ὑψώματα καὶ κοιλώματα· μὰ εἶναι σφαῖρα, τετράγωνο δὲν εἶναι, καὶ σὰ σφαῖρα πού εἶναι, μπορεῖ καὶ στροφογυρίζει. Πῶς σὰς φαίνεται; Νὰ καὶ σὺβιβασμός μιὰ φορὰ.

Ὅπως στὴν ἀριθμητικὴ καὶ στὴ γεωμετρία, ἔτσι καὶ στὴ γλώσσα, σημαίνει ὁ τρόπος. Σ' ἀφτὸ ἀπάνω σκουντάφτουμε, γιατί πολλοὶ ἐννοῦνε τὸν τρόπο κατὰ τὸ κέρι τους, κατὰ τὴ φαντασία ἢ τὴν πρόληψή τους, μ' ἄλλα λόγια ἐννοῦνε τὸν τρόπο, δὲν ἐννοῦνε τὰ πράματα, ὅπως εἶναι στὸ πραγματικό, ἐπειδὴ καὶ στὸ πραγματικό δὲ δώσανε καμιά προσοχή. Δὲ θὰ πῇ διόλου πῶς εἶναι κακοὶ ἄθροποι, πῶς τὸ κάνουνε πίτηδες, μάλιστα πῶς δὲν ἔχουνε πεποιθήση. Βέβαιος εἶμαι, λ. χ., πῶς ὁ κ. Βικέλας, ὅταν ἀποφάσισε ἢ παραδέχτηκε νὰ βάζῃ τὸ ἀπὸ μ' αἰτιατικὴ, μὰ τὴν ὀνομαστικὴ πατὴρ νὰ τὴν ἀφήσῃ πατὴρ καὶ τὰ περιττοσύλλαβα τᾶρχαῖα νὰ τὰ κλίνη περιττοσύλλαβα, εἶμαι βέβαιος πῶς ὁ κ. Βικέλας μὲ τὰ σωστά του τὸ θαρρῆ πῶς βροῖκε τὸ μέτρο. Τὰ ἴδια καὶ ὁ κ. Νιρβάνας. Διαβάξῃ τις προάλλες ἕνα πολὺ καλὸ τοῦ ἄρθρου γιὰ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Παλλῆ, στὰ Παναθήναια (30 Νοέβρη, 1904, σελ. 121-122). Τὸ ἐπιθετο ψυχρὸς σὰ νὰ τοῦ γιόμισε τὸ μάτι, γιατί καὶ δῶ μιλεῖ γιὰ «τὴν κατὰ ψυχρᾶς τυπικᾶς ἀναλογίας διαμόρφωσιν (:)», μὲ τὴν ὁποῖαν ἡ σχολὴ τοῦ κ. Παλλῆ προσπαθεῖ νὰ διαπλάσῃ τὸ νεώτερον γλωσσικὸν ὄργανον». Ποιὲς λέτε νᾶναι οἱ ψυχρὸς ἀφτῆς τυπικᾶς ἀναλογίες; Εἶναι, ὑποθέτω, σὰ μορφώνουμε καμιά γενική τοῦ κήρυκα, ὀνομαστικὴ ὁ κήρυκας, καθὼς ἔγινε κόρακας ὁ κόραξ καὶ χειμώνας ὁ χειμῶν. Ψυχρὴ τυπικὴ ἀναλογία. Ὁ κ. Νιρβάνας θὰ πιστέθῃ πῶς τὰ ὀνόματα πού παίρνουμε ἀπὸ τὰ βιβλία, τᾶρχαῖα τὰ ὀνόματα, εἶναι ὑπερβολικά, εἶναι ψυχρὸ πρᾶμα νὰ τοὺς ἀλλάζουμε τὸν καθιερωμένο τους τὸν τύπο. Τὸ μέτρο θέλει κήρυξ, ὀνομαστικὴ, τὴ γενική τὴ θέλει κήρυκος. Τί τάχα; Κι ὁ κρητὸς θὰ καταντῆσῃ ἕξῃφρα κρητῆρας; Φτάνει πιά. Περιττοσύλλαβο τὸν ἔχουνε τὰ βιβλία. Περιττοσύλλαβος θὰ μείνῃ. Ἐγὼ παλε ἄκουσα πῶς ἡ καθαρῆβουσα πῆρε ἀπὸ τὰ βιβλία τὰ οὐσιαστικὰ ὄητωρ, κλητήμ, μὰζί μὲ ἄλλα καμποσοῦταικα. Ὁ Ἀθηναῖος, γραμματισμένος ἢ ἀγράμματος, τᾶκαμε ἀφτὰ ὄητωρας, κλητήρας, γενική τοῦ κλητήρα κτλ. Ψυχρὴ τυπικὴ ἀναλογία. Ἰδιος ὁ κ. Νιρβάνας, κλητήρας θὰ τὸ ζῆρῃ. Πῶς ἄλλως; Συντέλεσε λοιπὸν καὶ ὁ κ. Νιρβάνας στὴν προσπάθεια πού δείχνουμε σήμερα νὰ διαπλάσουμε τὸ καινούριο γλωσσικὸ μας ὄργανο. Συντέλεσε, μὰ—δὲν τὸ παρατήρησε. Ἀκολουθοῦσε τὸ σκοπὸ του, τόσο πολὺ πού δὲν πρόσεξε μήτε στὴν καθημερινὴ του τὴν κουβέντα. Ὅπως εἶπαμε· ἀνεξετασιὰ καὶ φανατισμός.

Τέτοιαις αξίαις είναι: ὅσα κατηγοροῦνε στὶς «τυπικὴς μας ἀναλογίαις» καὶ σὲ ἄλλα πολλὰ. Φανατισμὸς μάλιστα νὰ λέγῃ κανεὶς γιὰ «τυπικὰς ἀναλογίαις», καὶ νὰ στουμπῶντ' ἀφ' ἑαυτοῦ—τυφλὸς τὰ τ' ὄντα—στὴν πανελλήνια κατάληξιν—ες, ποῦ τὴ φωνάζει γύρω του παντοῦθε ἡ ζωὴ. Πιὸ τυφλὸς θαζῶ κι ἀπὸ τὸν Τειρεσία κι ἀπὸ τὸν Οἰδίπου τὸν ἴδιον, ποῦ τουλάχιστο εἶβλεπε τοὺς ἀθρώπους ἀπὸ τὴ φωνὴ τους, φωνὴ γὰρ ὄρω. Τὰ σημειῶνω ἀρτὰ ἐδῶ, γιὰ νὰ τελειώσωμε πιὰ μὲ τῆς καθαρῆουσας τὰ κάμποσο ψυχρὰ κατηγορητήρια. Δικαίωμα νὰ μᾶς κατηγορῆ τοῦ λόγου τῆς δὲν ἔχει. Τὸ μῆτρο δὲν τὸ μελέτησε ἀρκετὰ, δὲν τὸ ζήτησε, δὲν κατάλαβε ἀκόμη τὸ μέτρο τάληθινό· δὲν κατάλαβε πὼς ὑπερβολὴ ἄλλη δὲν ὑπάρχει παρὰ νὰ μὴ συμμορφωνώμαστε μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Λαοῦ.

Ἄς τὴν ἀφήσωμε τώρα κι ἄς κοιτάζωμε κάτ' ἐπιτήματα πιὸ σπουδαῖα.

B'

ΚΑΝΟΝΙΚΟΣ

4.

Τὸ κριμα.

Ναί! μαζί σας, ἀδέρφια καὶ φίλοι, ὅλοι σας ἐσεῖς ποῦ τὴ δημοτικὴ τὴν ἀγαπᾶτε, ὅλοι σας ἐσεῖς ποῦ πολεμάτε γιὰ τὴ δημοτικὴ, μὰ ποῦ δὲν πειστήκατε ἐλότελα ὅλοι σας ἀκόμη, μαζί σας ἐλάτε νὰ τὰ συζητήσωμε τὰ σπουδαῖα τὰ ζητήματα. Ἐδῶ εἶμαι· χτυπάτε με· δὲν κρύφτομαι· θὰ σὰς βοηθήσω κιόλας, θὰ σὰς δείξω πὼς νὰ μὲ χτυπήσετε πιὸ σίγουρα.

Γιὰ νὰ δοῦμε λοιπόν, ἡ ἀμαρτία μου, ἡ μεγάλη μου ἡ ἀμαρτία, ποῖα εἶναι; Ἡ ἀμαρτία μου, ἡ μεγάλη, ποῦ τὴ δημοτικὴ, ἀκέρια τὴ θέλω, μὲ ὅλους τῆς τοὺς κανόνες, ποῦ τοὺς κανόνες τῆς μάλιστα τοὺς φιλολογῶ, καὶ τέλος— ἴσως ἀρτὸ καὶ τὸ χειρότερο— ποῦ τύπο τῆς καθαρῆουσας δὲν παραδέχομαι.

Ὅριστε; Ἡ μήπως τὰ μάθησα; Καὶ νὰ μὲ συμπαθᾶτε ποῦ σὰς τὰ λέω μιλώντας στὸν ἐνικό, ἀφοῦ δὲν εἶμαι μόνος, ἀφοῦ τὴν ἀκέρια γραμματικὴ μας πολλοὶ σήμερις ἢ τὴν ἀκολουθοῦνε πιὰ ἢ πάνε νὰ τὴν ἀκολουθήσουνε. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λόγος νὰ μὲ χτυπήσετε, ἔχι νὰ μὲ χυδέψετε, σωστὸ καὶ ταιριάζει, μόνος νὰ φανῶ, νὰ ἐχτεθῶ μόνος, μόνος νὰ πάρω τὸ κριμα στὴν ψυχὴ μου—ἀν εἶναι κριμα δηλαδὴ.

Κι ἂν εἶναι κριμα, δὲ μὲ λέτε, στὸ θεὸ σας, πὼς νὰ τὸ διορθώσωμε; Πὼς νὰ κάμωμε, γιὰ νὰ μὴν εἶναι κριμα; Δὲ μὲ λέτε καὶ κάτ' ἄλλο· τὸ κάτω κάτω, ἀδέρφια μου καὶ φίλοι, ἀπὸ μένα τί γυρίζετε; Γυρίζετε—νὰ σὰς τὸ ξεκαθαρίσω πιὰ καὶ τοῦτο μὲ δύο λόγια— γυρίζετε νὰ μὴ γράφω κανονικὴ δημοτικὴ

Κοιτάξτε τώρα ποῦ καταντήσωμε. Καταντήσαμε νὰ γυρίζωμε κάτ' ἑαυτοῦ νὰ τὸ διατυπώσωμε ῥητὰ, κι ἀμέσως φαίνεται πὼς γυρίζωμε πρῶτα ὅσο γίνεται παράξενον. τὸ νὰ μὴ γράφω κανονικὴ δηλαδὴ τὴ γλῶσσα του κανονικὰ.

Μὰ, θὰ μὲ παρατηρήσετε, στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶναι τὰ πράματα ὅπως εἶναι ἄλλου. Στὴν Ἑλλάδα... Καλὰ. Τὰκουσα, τὸ ξέρω, τὸ παραδέχομαι. Καὶ σὰς ἀποκρίνομαι. Στὴν Ἑλλάδα λοιπόν, ὅπου τὰ πράματα δὲν εἶναι ὅπως κι ἄλλου, στὴν Ἑλλάδα ὅπου τὸ καὶ τὸ, στὴν Ἑλλάδα ὅπου κτλ. κτλ., εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ γράφωμε κανονικὰ τὴ δημοτικὴ.

Νὰ ποῦ σὰς τὸ λέω κατ' ἐγὼ νέντα σέττα.

Εἶναι ἀδύνατον γιὰ πολλοὺς πᾶμπολλοὺς λόγους, ποῦ ἐδῶ πιὰ θὰ τοὺς συγκεντρώσωμε κ' ἐπειτα, παιδιὰ, κάνετε ὅπως ἀγαπᾶτε.

Ἄρχῃ τοῦ παραμυθιοῦ, ἢ ἔχουμε γλῶσσα ἢ δὲν ἔχουμε. Ἄ δὲν ἔχουμε, περὶ τὸ, ἐνοεῖται, καὶ νὰ τὴ γράφωμε. Ἄς γράφωμε τὴν καθαρῆουσα. Ἰδού κ' ἕνα δυὸ παραδείγματα, νὰ τὸ ξεδιαλίσσωμε ἀφ' ἑαυτοῦ λέμε. Ἡ ἔχουμε ἢ δὲν ἔχουμε γενικὴ τοῦ ἐνικού θάλασσας, κυβερνήσεως, θαψίματος. Ἄν ἔχουμε, ἀμέσως καὶ στὸ χαρτί. Πολὺ ἀπλό. Οἱ γενικὴς θάλασσας, κυβερνήσεως, θαψίματος εἶναι ἄλλη γλῶσσα, τόσο διαφορετικὴ μάλιστα, ποῦ θὰ εἴτανε ἀλήθεια σὰ νὰ γράφαμε ἀντὶς ἀττικὰ δωρικὰ, ἢ ἀντὶς δωρικὰ ἰωνικὰ, καὶ δὲν ἔκουσα νὰ γινε τίποτα τέτοιο στοὺς ἀρχαίους, νὰνακατέβουνε τίς γλώσσας.

5.

Ἀνὰ λόγια καὶ γιὰ τοὺς ἀρχαίους.

* Προσοχὴ ἐδῶ, γιὰτὶ σὰ νὰκούω τὸ δάσκαλον νὰ γελᾷ. Θαζῶν κίολας πὼς μᾶς ἔπιασε. Νὰ τὸν πιάσωμε μείν, προτοῦ ἀνοίξῃ τὸ στόμα του νὰ μιλήσῃ. Δωρικὰ εἶχανε οἱ Ἀττικοί, ὄχι μόνον ἐνοεῖται στοὺς χοροὺς τῶν τραγωιδίων, πᾶρα καὶ στοὺς ἰάμπους καὶ στὴν καθημερινὴ τους τὴν κουβέντα. Εἶχανε ἰωνικὰ οἱ Ἀττικοί, αἰολικὰ εἶχανε, καὶ νὰ τὰ, γιὰ νὰ τὰ χαρῆτε· Δωρικὰ· Σοφ. Αἴ. 37 κυναγία (κυνηγία), ὅπως γράφανε καὶ κυναγὸς καὶ ποδαγός, ὅπως λέγανε λοχαγός, μὲ α δωρικὰ, ἐνῶ λέγανε καὶ γράφανε στρατηγός, ἀρχηγός, ἀρχηγέτης, μὲ ἀττικο-ἰωνικὸ ἢ δωρ. αἰτ. τοῦ ἐν. Ὀδυσσῆ Αἴ. 104, Εὐρ. Ῥῆσ. 708, τροφῆ Αἴ. 563, Ἀχιλλῆ Εὐρ. Ἦλ. 439, ἱερῆ Ἀλκ. 21, βασιλῆ Ἡρόδ. 7, 220, Εὐρ. Ἀπόπ. 781, 24, βραβῆ Δημ. 18, 289, βασιλῆς Αἴ. 390, πειλαργιδῆς Ἀρ. Ὀρν. 1356· καθημερινὰ, Τροφμηχόρα, Πελοπίδας, Ἐπαμεινώνδας, ἀντὶς Τροφμηχόρη, Πελοπίδης, Ἐπαμεινώνδης, Ὑλας, γεν. Ὑλα (κ. πιὸ κάτω), κατόπι καὶ Πύλα καὶ Μνησάλμα ἰωνικὰ, ὄριστε· Σοφ. ΟΤ. 304 μούνον (στοὺς ἄλλους τραγικούς δὲν ἀνταμώνεται), Ἐφύρη Θουκ. Α', 46, 4· στὴν κοινὴ κουβέντα, ἔχουμε τίς γενικὴς Τήρωσ (ὄν. Τήρης), Ἀττω (Ἀττης), Καμβύσεω (Καμβύσης), Κναξάρεω (Κναξάρης), Θαλέω (Θαλῆς), Λυσέω (Λυσης), Πυθέω (Πυθῆς) κτλ. Αἰολικὰ θέλετε; Στὴ διακρίσας. Μὲ ν αἰολικὸ κι ὁ ἀγύρτης (Σοφ. ΟΤ. 388) κ' ἡ πανήγυρις· καὶ τὰ δυὸ τῆς ζωῆς.

Ἐνοεῖται: πὼς ὅλα δὲ σὰς τὰ βάζω.

Καὶ τί βγαίνει; Βγαίνει ποῦ ἡ ἀττικὴ, ὅταν ἔγινε κοινὴ γλῶσσα τῆς Ἀττικῆς, ὅπως κἄθε κοινὴ γλῶσσα, ἐπαίρνει ἀπὸ τὴ μιὰ, ἐπαίρνει κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ντοπιολαλιά, εἴτε λέξεις (λοχαγός, ἀγύρτης), εἴτε καὶ τύπους (Ὀδυσσῆ, Τήρωσ), ἀπαραλλάχτα δηλαδὴ σὰν καὶ μᾶς στὴν κοινὴ μας γλῶσσα, ὅπου παίρνουμε ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ καὶ πότε λέξεις— λ. χ. τὸ γιά, ποῦ δὲν εἶναι τῆς κοινῆς, ἀφοῦ στὴν κοινὴ τὸ δια δὲ γίνεται για, μὰ δὲν πειράζει, γιὰτὶ τὸ ζέρωμε τὸ για κι ἀπὸ ἄλλες κοινῆς λέξεις—πότε τύπους, λ. χ. τὸ τίς τὸ ἡπειροθεσσαλιώτικον τῆς πλ. αἰτ. τοῦ θηλ. ἄρθρου κτλ. Στὴν κοινὴ μας ἔχουμε ὡς τρεῖς κατάληξες τοῦ πληθυντικοῦ τῶν οὐδέτερον—ος ποῦ ἡ καθεμιά θῆναι κανονικὴ καὶ ἴσως μοναδικὴ στὴν τᾶδε ἢ τᾶδε ντοπιολαλιά. Λέμε καὶ λάθια καὶ δάσητα καὶ χρέη, ποῦ δὲ μοιάζει διόλου νὰ εἶναι δασκαλισμός. Ἡ πληθ. πέλαγα, ἐνοεῖται, ἄλλος λογαριασμός, ἀφοῦ εἶναι ἀπὸ τὸ πέλαγο (κ. Ῥ. κ. Μ., Β', 36). Δὲ θὰ πάμε νὰ τὰ

παίζωμε καὶ νὰ τὰ κάμωμε ἄξαρνα ὅλα ἢ λάθητα, χρέητα, ἤθητα, πειλάγητα, ἢ λάθια, χρέγια, δάσια, ἤθια, ἢ λάθια χρέα, ἤθη, πέλαγα. Μόνον ἕνας δασκαλὸς ἢ ἕνας σοφιστὴς μπορεῖ νὰ τὰ θέλει ἀρτὰ(1). Κάποτε μάλιστα ἕνα ντόπιον στὰ γραφτὰ μας θὰ μπῆ ξεπίτηδες ἢ ἐπειδὴ τὸ θέλει καμιά τοπικὴ κυριολεξία ἢ γιὰ νὰ δώσωμε στὴν ἐκφραση περισσώτερη δύναμη, σημασία περισσότερη (κ. Ῥ. κ. Μ., Β', σ. 4, ὅπου τὸ φάνη, ἀντὶς φάνηκε, εἶναι φανησιώτικον· Ζ. κ. Α. σ. 331, σμ. 1 κτλ. κτλ. Ὁ Παλαμᾶς, στὴν Ἀσάλεψη Ζωῆ, σ. 61, 77, 78, 79 καὶ πολλὰς φορές, μὲ δημιουργικὴ πνευματικὴ δανίστηκε ἀπὸ κάτ' ντοπιολαλίαις ὡς καὶ στὸ συνταχτικὸ τὴ θέση τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας κατόπι ἀπὸ τὴν ὀριστικὴ καὶ τὴν ὑποταχτικὴ τοῦ ρημάτου, κ' ἔτσι περιχύνει τὸ στίχο του καὶ τὸ βυθίον του τὸν πονεμένο μὲ ἀσύγκριτη γλύκα, μυστικὰ καὶ λύπη· Κανεὶς Ἀπολλῆς δὲν ξανάειδε σε, σ. 61· Τὴν ἀγκυλιὰ σου μοῦ ἔνοιξες καὶ πῆρες με ἀπαλά, σ. 70 κτλ. κτλ.). Διόλου ἀπίθανον δὲν εἶναι κι ὁ Σοφοκλῆς, ὅταν ἔβαζε τὸ μούνος τὸ ἰωνικόν, κἄτι νὰ εἶχε στὸ νοῦ του καὶ νὰ τῶβαζε μὲ νόημα, ἴσως γιὰ νὰ χτυπήσῃ πιὸ θλιβερὰ (ΟΤ. 304) ἢ πιὸ γερὰ (ΟΚ. 875) τὰφτι μὲ μακρόχρονον κλειστὸ ο (=ου) παρὰ μὲ τὸ κοντόχρονον κλειστὸ ο.

Μὰ τί σημαίνουνε ἀρτὰ; Μήπως οἱ ἀρχαῖοι πηγαίνανε νὰ ψουφίζουνε τύπους ἀπὸ ἀρχαῖους στὸν καιρὸ τους γραμματικῆς; Μήπως κλίνανε Πηληιάδεω, πολυφλοίσβοιο, φιλέω καὶ τιμάω; Κοιτάξτε τὸν πρῶτον στίχο τῆς Ἰλιάδας. Δὲ θὰ βρῆτε στοὺς Ἀττικούς οὔτε τύπον οὔτε κἄνε λέξιν ποῦ νὰ σώθηκε ἀπὸ τὸ μακαρισμένον καὶ σ' ὅλους γνωστὸ στίχο. ἀρτὸ κ' ἡ μῆνις ὄξω ἀπὸ τὴν ποιητικὴν γλῶσσα, ἔγινε ὄρη. Παίρνανε λέξεις ζωντανῆς, ἐπειδὴ καὶ τίς ἀκούανε· παίρνανε τύπους τῆς ἴδιας ἐποχῆς, τύπους συγκαίριτους. Παίρνανε ντόπια, δηλαδὴ ξένα, ὅπως παίρνουμε καὶ μῆς κἄθε ὥρα. ἴσως κάποτε βεβαιώσανε κ' ἕνα δυὸ παλιά, λ. χ. τὴν κατάληξιν—οισι τῆς πληθ. δοτ. τῶ δευτεροκλίτων· τὴν εἶχανε ὡς τὰ 444 προ Χρ. καὶ πιὸ ὕστερα, ὡς τὰ 434, σὲ καθιερωμένον τυπικόν ψηφίσματα (Mailler-Chanis, 126)· τὴν εἶχανε συχνὰ καὶ στὶς τραγωιδίας τους. Τέτοια ἔχουμε καὶ μῆς. Ἀνύπαρχτο, λ. χ., σήμερα κι ἐλότελα ξεχασμένον τὸ ν τῆς ὄν. αἰτ. κλ. τῶν οὐδετέρων τῆς τρίτης κλίσεως μὲ τὴν κατάληξιν—α (ἴμα τῆς γεν. —ατ—). Καθένας λέει καὶ θὰ πῆ πάντα ὄνομα, πρῶμα, τάμα κτλ., ὄχι ὄνομαν, πρῶμαν, τάμαν, ποῦ εἴτανε κοινῆς χρήσεως στὸν ἐντέκατον καὶ δωδέκατον αἰῶνα. Κι ὡς τόσο εἶμινε τὸ ν, ὅταν προσέξῃ κανεὶς, σ' ἕναν ἕρον μονάχα, σὲ μιὰ καθιερωμένον τυπικόν κἀτᾶρα, ὅπου τὸ ν βραστάχτηκε χάρη στὸ συνακόλουθον τ, εἶμινε τὸ ν στὸ ἀνάθεμάν το, ἀνάθεμάν τινε, κτλ. Νὰ τὸ βγάλῃ κανεὶς καὶ νὰ τὸ κάμῃ ἀνάθεμὰ το κτλ.; Δὲ γίνεταί, ἂν καὶ τὸ λένε μερικὸι. (Ἀκολουθεῖ).

(1) Κ. Χατζ. ἀκίντ. στὸν Κο. 729: «Ἄλλ' ὡς γνωστόν, ὁ κ. Κρ. ἐπήρσε καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ κ. Ψ. εἰπὼν ὅτι οὗτῃ εἶναι ὁμαλὴ καὶ καθαρὰ δημοτικὴ (unverfälschte Volkssprache) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀναμεικτον ἐξ ἀρχαίων καὶ νέων στοιχείων γραφομένην· παρεβλέπε δὲ ὅτι κατ' ἀλήθειαν πᾶν ἄλλο δύναται νὰ λεχθῆ ἢ ὁμαλὴ καὶ καθαρὰ γλῶσσα, ἐν ἢ ὁ πληθ. μιὰς καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως ὀνομάτων λ. χ. τῶν εἰς -ος οὐδ. σχηματίζεται κατὰ τέσσαρας ὁλους τρόπους («τὸ λάθος τὰ λάθια, τὸ μῖσος τὰ μίσσητα, τὸ πέλαγος τὰ πέλαγα καὶ τὸ ἦθος τὰ ἦθη».) Ἀσπυδαστα πρῶματα. Πιὸ ἀσπυδαστο ἀκόμη ἐκεῖνο ποῦ ἔρχεται κατόπι: «(Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐνοεῖ τὴν τετρατυπία, ἐνῶ ἐπαίρει τριτυπία, νὰ τὸ πῆ, ἀρτὸ ἄλλο τὸ πέλαγα) παρετήρησα, ἂν καλῶς ἐνθυμούμαι, μέχρι τοῦδε μόνον ἐν μιᾷ ἄλλῃ [τῇ ἑμορρῆ ἑλληνικᾷ] γλώσσῃ, τῇ Ἀλβανικῇ». Κοίτ. τὸμνηρικὸ θεατὶς ε 119, θεῆσι η 291, θεῆς γ 158. Τριτυπία. Τριτυπία στοὺς Ἀττικούς ἔχει κάποτε μιὰ καὶ μόνῃ λέξιν ἐλᾶ, ἐλάα, ἐλάα. Γιὰ τετρατυπία κοίτ. καὶ παρακάτω, μικρὸς κτλ. Διτυπίας ἀττικῆς ἄλλο τίποτα, ὅπως εἶδαμε κιόλας.